

Ольга Федорівна Новікова

д-р екон. наук, проф.
ORCID 0000-0002-8263-1054
e-mail: novikovaof9@gmail.com,

Лариса Леонідівна Шамілева

канд. екон. наук, доц.
ORCID 0000-0003-4738-0728
e-mail: larisashamileva2017@gmail.com

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ,

Олена Олексіївна Хандій

д-р екон. наук, проф.
ORCID 0000-0002-7926-9007
e-mail: alkhandiy@ukr.net

*Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ
Східноукраїнський національний університет імені В. Даля, м. Київ,*

Оксана Володимирівна Панькова

канд. соціол. наук, доц.
ORCID 0000-0002-2003-8415
e-mail: pankovaiep@gmail.com

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ХАРАКТЕР І ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ 2014-2022 рр.

Постановка проблеми. Протягом 2014-2022 рр. українці здобули тяжкий досвід внутрішнього переселення. Перше було пов'язано з окупацією росіянами Донбасу та анексією Криму. Друге – розпочалося з 24 лютого 2022 р. і триває по теперішній час і обумовлено воно військовими діями Росії проти України. Незважаючи на різні особливості переміщення населення, яке має регіональний та загальнонаціональний характер, спільним було втеча від небезпек життю та здоров'ю людей.

За вісім років війни на сході України наша держава зробила значні дієві та конструктивні кроки щодо концептуального, правового та стратегічного управління процесами внутрішнього переміщення. Це в значній мірі стало базовою підставою для регулювання цих процесів у більш масштабному форматі у 2022 р. Виникла значна кількість нових обставин, які неврегульовані, які обумовлені зростанням ризиків та небезпек для людини, суспільства, країни. Аналізу стану та проблем, обґрунтуванню пропозицій та рекомендацій щодо регулювання процесів внутрішнього переселення України у зв'язку з російсько-українською війною 2022 р. присвячений зміст цієї статті. Без пошуку шляхів збереження, створення умов життєзабезпечення, активізації відновлення України, розвитку внутрішньо переміщених осіб (ВПО) неможливо досягти успіхів та перемог у відбудові країни.

Мета дослідження – відстеження змін внутрішнього переміщення населення України за 2014-2022 рр. та обґрунтування стратегічних напрямів дер-

жавної політики з забезпечення соціального захисту, прав та свобод внутрішньо переміщених осіб.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відстеження процесів, які відбувалися у зв'язку з окупацією Донбасу та анексією Криму стали предметом наукових досліджень з початку збройного конфлікту та по теперішній час. За участю чотирьох інститутів Національної академії наук України під керівництвом академіка НАН України Е. Лібанової у 2015 р. було підготовлено та видано наукову доповідь «Відновлення Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики» [1]. У цьому ж році фахівці Національного інституту стратегічних досліджень впустили монографію «Донбас і Крим: ціна повернення» [2]. Ці видання тільки окреслили проблеми внутрішнього переселення, не поглиблюючись у їх сутність та можливості розв'язання. Більш детально крізь призму соціологічних вимірів оцінка проблем ВПО була викладена у монографії ІДСД «Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі» [3], яка вийшла у 2016 р.

Науковим та практичним надбанням українських науковців з Інституту економіки промисловості НАН України (ІЕП НАН України) стало видання колективної монографії «Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху» (2016 р.) [4], авторами якої були вчені-переселенці з м. Донецька. Саме вони на основі статистичних і соціологічних даних, результатів міжнародних та всеукраїнських моніторингових досліджень обґрунтовують, що вимушені

переселенці становлять значний потенціал розвитку і суспільства, і регіонів переселення, і приймаючих територіальних громад.

В монографії обгрунтовано, що значна частка ВПО зі сходу України працездатного віку характеризувалась високим освітньо-кваліфікаційним рівнем. Вони переселились разом із переміщенням освітніх, медичних, фінансово-банківських, управлінських організацій та установ, підприємств малого та середнього бізнесу, що позитивно вплинуло на розвиток приймаючих територіальних громад і зменшило напруженість на ринку праці. Цей вплив у першу чергу був пов'язаний із підвищенням рівня розвитку людського і трудового потенціалу громади, формуванням та можливостями реалізації підприємницького потенціалу, забезпеченням умов для розвитку або відновлення малого і середнього бізнесу тощо.

Внутрішнє переселення, обумовлене воєнними обставинами, бажанням зберегти життя та не підкоритися новим, нав'язаним чужою країною порядкам та стандартам життя, не насилувати себе прийняттям інших цінностей спіткало бажання донести до всього світу правдиву інформацію про тяжку долю «донецьких переселенців», які не зламались, а стали боротися і перемагати. Саме про такі трансформації у житті переселенців написали В. Миронова [5] Л. Литвинова [6]. Повагу до переселенців, які не загубили себе, викликає видання письменників з Донбасу з такою ж назвою «Переселенці. Люди, які не загубили себе» [7]. Інститут демократії імені П. Орлика за підтримкою Internews Europe в межах проекту Internews в Україні сприяли виходу в світ книги «Знедолені? Нездоланні!» [8]. Вона також написана самими переселенцями. 2016 р. був дуже врожайним на видання, присвячені внутрішньому переміщенню в Україні.

Національна академія наук України фінансово підтримувала наукові дослідження, які спрямовані на подолання негативних наслідків війни та реалізацію шляхів розвитку України. В межах Цільової програми НАН України «Економічна ефективність vs соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи» (керівник – академік НАН України Е. Лібанова) було проведено наукові дослідження, які стали логічним продовженням ідей залучення потенціалу ВПО як ресурсу розвитку суспільства і територіальних громад. Зміст наукових результатів було викладено фахівцями ІЕП НАН України в монографії «Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення» [9]. У 2019 р. у підсумках виконання визначеної програми у монографії з такою ж назвою [10] було розкрито стан, визначено проблеми та запропоновано напрями удосконалення міграційної політики з врахуванням інтересів ВПО та приймаючих громад.

За дев'ятимісячний термін війни 2022 р. наукові дослідження та публікації з проблем внутрішнього переміщення продовжились. Більшість з публікацій вийшли у ЗМІ. Наукові дослідження соціологічної спрямованості за цей термін було продовжено Міжнародною організацією міграції [11], яка станом на 26 вересня 2022 р. провела 6 раундів опитування загального населення про внутрішнє переміщення в Україні, а також українськими соціологами, які представлені фахівцями Sedos та Центру Разумкова.

Систематизація проведених наукових досліджень та їх результати протягом української війни 2014-

2022 рр. дали підставу для пошуку та обгрунтування наукових управлінських рішень на користь громадян України, які через загрози війни стали внутрішньо переміщеними особами.

Виклад основного матеріалу. Характер і особливості внутрішнього переміщення зі сходу України, яке розпочалося у 2014 р. відрізняються від таких самих процесів у 2022 р. Переселенці Донбасу мали можливість пересуватися по всіх областях України відповідно до власних можливостей та вибору, а також готовності їх прийняти та надати певні умови проживання та існування. Перш за все була гарантована безпека їх життя та здоров'ю.

Загальна чисельність ВПО за восьмирічний термін коливалась в межах 1500-1600 тис. осіб. Ця чисельність зареєстрована в Єдиній інформаційній базі про внутрішньо переміщених з часу початку у 2014 р. конфлікту на сході України та окупації Криму. Станом на липень 2021 р. їх було 1448,62 тис. осіб, при цьому 56% складала жінки, а 44% – чоловіки.

У 2014 р. більше половини з контингенту переселенців (54,7%) – це особи в найбільш активному працездатному віці від 18 до 59 років, 26,4% – це діти та молодь в віці до 18 років. Майже половина зареєстрованих переселенців постійно проживали на контрольованій Урядом території Донецької та Луганської областях, а близько третини – в інших регіонах України.

За результатами експертного опитування [9] та даних постійних моніторинрів [12] близько третини орієнтувались на родичів, 20,7% – на регіони переміщення підприємства, кожний 9-10 переселенець вибирав місце, які розташовані близько до постійного місця проживання або в яких були прийнятні умови забезпечення житлом чи високий рівень життя.

Понад чверть всього населення України у 2022 р. вимушені були покинути свої домівки в зв'язку з воєнними діями в місцях їх постійного проживання. За результатами опитування МОМ, які містяться у Звіті про внутрішнє переміщення в Україні за раундом 7 від 23 липня 2022 р. причини внутрішнього переміщення населення визначились таким чином: неможливість заробляти (60%), відсутність житла (53%), безпекова ситуація (40%), роз'єднання сім'ї (30%), неможливість отримувати послуги (22%), неможливість отримувати медичну допомогу (18%), неможливість отримувати гуманітарну допомогу (15%), напружені відносини із місцевою громадою (4%). Військова агресія 2022 р. спричинила масове переселення населення України практично з усіх регіонів.

Особливістю внутрішнього переміщення 2022 р. є його масштабність та мобільність, яка визначається великою кількістю внутрішньо переміщених осіб, які повернулися. Так, станом на квітень 2022 р. кількість ВПО становила 7,7 млн осіб, а осіб, що повернулися, – 2,8 млн, у травні 2022 р. відповідно 8 млн та 2,7 млн, у червні 2022 р. – 6,3 млн та 5,5 млн, у липні 2022 р. – 6,6 млн та 5,5 млн, у серпні 2022 р. – 6,97 млн та 6,0 млн, а у вересні 2022 р. – 6,2 млн та 6,0 млн. За цей період кількість тих, хто не виїхав з місця постійного проживання, але має такі наміри через війну, коливалась з 1,1 млн до 2,9 млн осіб. Ця інформація міститься у Звіті МОМ про внутрішнє переміщення в Україні за 26 вересня 2022 р. у Раунді 9 [13].

Більшість внутрішньо переміщених осіб переїхали до західних областей, де не була гарантована сто відсоткова безпека, але там була найменша кількість випадків ведення бойових дій.

Очікування короткостроковості агресії з боку Росії та перемоги України обумовлює відповідну поведінку з боку внутрішньо переміщених осіб. Це – термінове повернення додому для подальшого життя і праці на відновлення країни, якщо житло збереглося. Другий варіант – термінове повернення для встановлення пошкодженого житла та інфраструктури у місті проживання.

Третій варіант поведінки внутрішньо переміщених осіб, у яких через воєнні дії повністю зруйноване житло, буде залежати від багатьох обставин. Але серед них найголовнішим буде допомога держави та міжнародної спільноти у розв'язанні житлової проблеми тим, хто його втратив.

Досвід, який набула Україна за вісім років ведення війни на сході України, та державна політика щодо внутрішньо переміщення осіб з Донбасу та Криму відіграє значну роль у розв'язанні проблем ВПО, які виникли після 24 лютого 2022 р.

Порівняти внутрішні переселення 2022 р. з переселенням 2014 р., які спровоковані воєнними діями з боку Росії, вкрай важливо, бо поряд з системними втратами людського потенціалу територій та всіх видів ресурсів відбулися значні зміни у соціально-психологічному стані цих громадян України, у їх свідомості та оцінках власного життя й відношення до країни.

Внутрішньо переміщені особи у 2014 р. у перші роки збройного конфлікту на сході України не були сприйнятими у суспільстві з розумінням, повагою та толерантністю. Засуджувалось мирне населення за те, що воно не протистояло тероризму, не організувало партизанський рух, а тих, хто залишився на окупованій території, засуджували за те, що не виїхали.

Держава не опікувалась організованим переселенням, не надавала переваг у забезпеченні житлом. Не було ні інституційної, ні правової підстави для організації життєдіяльності вимушених переселенців. Вимушені переселенці 2014 р. втікали від загроз життю і здоров'ю та мали надію на короткостроковий термін воєнних дій та швидке повернення. При переселенні вони втрачали своє житло, соціальне середовище, спосіб життя, а також можливості працювати, вести бізнес, ділову і громадську діяльність на користь розвитку суспільству, країні, сім'ї та себе.

Завдяки зростанню терміну збройного конфлікту та переходу до довготривалої його форми відбувалось переусвідомлення подій, які відбувались на сході України. Це простежується за результатами системних раундів, які Міжнародна організація міграції започаткувала як «національну систему моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами» і проводила дослідження в Україні всі вісім років. Одним з показових свідчень про зміну настроїв переміщених осіб до повернення на постійне місце проживання до Донецької та Луганської областей є зростання небажання вертатися туди навіть при наявності там власного житла. Незгода з політикою, яка встановилась на окупованих територіях, підкорення правової, економічної, фінансової, освітньої, наукової, культурної та інших сфер життєдіяльності стандартам, правовим нормам та інтересам Росії, стали переважаючими мотивами неповернення внутрішньо переміщених осіб Донбасу до

рідних осель, де народилися, де було дитинство, де поховані батьки та члени родини тощо.

Було небажання у ВПО жити за російськими паспортами, які населення окупованих територій на сході України отримували з більш значною легкістю ніж на території Росії. Травмувала інформація з російського телебачення у сполученні з місцевою, яка складалась з негативної та неправдивої оцінки подій, які відбуваються в Україні. Укріплювалось у свідомості ВПО певне відчуження від тих цінностей, стратегій, дій та настанов, які культивувались у населення окупованих територій Донбасу.

Звинувачення Росією українського народу у нацифікації свідчать перш за все про повне нерозуміння, що відбувається в Україні, про суспільні цінності та орієнтації людей. У 2014 р. значна кількість внутрішньо переміщених осіб була мотивована до від'їзду зі сходу України через прагнення зберегти життя і здоров'я, роботу, бізнес, а за політичними мотивами їх кількість коливалась в межах 36%. Тенденція до зменшення бажаних ВПО повернутися до міст постійного проживання у Донецьку та Луганську область на окуповані території свідчить про те, що ця категорія громадян зробили свій вибір на користь України. Більша частина ВПО з Донбасу має на окупованих територіях у власності житло, родичів, друзів, сусідів, поховання близьких та рідних, а також пам'ять про дитинство, юність, зрілість. Після 24 лютого 2022 р. всі думки та мотиви переселенців зі сходу України стали схожими та односпрямованими – зберегти і врятувати Україну. Зменшилась гострота та актуальність всіх негараздів та вболівань за особистими втратами в регіоні. Зросло відчуття гордості за те, що ти українець, за те, що ти прагнеш незалежності та готовий до супротиву підкоренню тебе і твоєї країни чужинцями, які тебе ненавидять, не розуміють і бажують пригнобити. Дії росіян, які прагнули до денацифікації в Україні, мали зворотній характер. Бажання боротись за інтереси української нації у російськомовних ВПО донеччан та луганчан спалахнуло з неймовірною силою, яке підтримувалось та посилювалось від попереднього досвіду втечі від російського порядку у 2014 р. на Донбасі. Але любов до країни, прагнення її захистити, бажання зберегти цінності, якими живе український народ, зробило ВПО Донбасу поборниками національних інтересів України.

Ставлення світового співтовариства до сучасних подій в Україні, пов'язаних з воєнною агресією Росії, є вдячним і гідним. Україна воює і докладає багато зусиль, несе великі втрати, щоб загасити можливість розповсюдження ризиків та небезпек на інші території та країни.

За останні роки простежується зростання вимушеного переселення людей у більшості регіонів світу. Саме широкі масштаби внутрішньо переміщених осіб у значній кількості країн світу обумовили розробку світовою спільнотою вироблення спільних підходів до регулювання цих процесів. У зв'язку з цим були прийняті Керівні принципи з питань про переміщення осіб усередині держави (далі – Керівні принципи) [14], у яких надано визначення внутрішньо переміщених осіб, огляд значного масиву існуючих міжнародних інструментів у сфері захисту основних прав людини й опис рівня відповідальності держав. Незважаючи на те, що рекомендації не мають обов'язкового характеру для держав, вони є мінімальними стандар-

тами роботи із внутрішньо переміщеними особами і використовуються все зростаючою кількістю держав й установ. Україна і у 2014, і у 2022 рр. у своїй політиці використовує ці керівні принципи, які засновані на нормах міжнародного права, передусім таких, як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція про статус біженці тощо.

Масштабність проблеми внутрішньо переміщених осіб та прагнення України діяти відповідно до кращих світових стандартів обумовили розробку та прийняття правових засад із захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. У теперішній час нормативно-правова база щодо захисту прав і свобод ВПО та населення окупованих територій є вже доволі розвиненою. Зasadничими нормативними документами в цій сфері є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [15] та Національна стратегія у сфері прав людини, яку було затверджено Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021 [16; 17]. Окремо слід також відзначити Постанову Кабінету Міністрів № 1074-VIII від 31.03.2016 р., якою було затверджено Рекомендації парламентських слухань на тему «Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції» [18]. Але останні два документи, попри свою принципову важливість для вирішення проблем ВПО, носили орієнтувальний рамковий характер і значна кількість їх положень залишилась нереалізованою.

Найбільш значними перевагами в удосконаленні управління процесами внутрішньо переміщених осіб було створення у квітні 2016 р. Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. В Положенні про діяльність Міністерства, затвердженому Постановою КМУ від 08.06.2016 р. № 376, кінцевою метою державної політики є реінтеграція зазначеної території та її населення в єдиний конституційний простір України [19]. При перейменуванні цього Міністерства у березні 2020 р. ця мета була покладена у його назву: Міністерство з питань реінтеграції та тимчасово окупованих територій України.

Таким чином, Україна в скрутних умовах військової агресії Росії послідовно і конструктивно продовжила формувати державну політику, спрямовану на становлення національної правової бази для розв'язання внутрішніх проблем, та враховувала кращі світові здобутки у цій сфері. Підтвердженням цього є низка змін та доповнень у законодавство України після 24.02.2022 р.

Зокрема прийнято Постанову КМУ від 20.03.2022 р. № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам», Порядок використання коштів державного бюджету для надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, та зміни, що вносяться до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, Постанови КМУ від 07.03.2022 р. № 214 «Деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану» та № 215 «Про особливості нарахування та виплати грошових допомог, пільг та житлових субсидій на період дії воєнного стану» і Розпорядження КМУ від

06.03.2022 р. № 204 «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми "єПідтримка"; Постанова КМУ від 16.04.2022 р. № 457 «Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України»; Порядок надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні, затвердженого постановою КМУ від 07.03.2022 р. № 220 «Питання надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні» зі змінами від 16.04.2022 р., Постанова КМУ від 26.02.2022 р. № 162 «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану», Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2120-IX та інші.

Державна допомога ВПО надається за березень та квітень 2022 р. особам з інвалідністю та дітям у розмірі 3000 грн, іншим особам – 2000 грн за новим переліком територій. Починаючи з травня 2022 р. така допомога надається внутрішньо переміщеним особам, які перемістилися з території територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), а також внутрішньо переміщеним особам, у яких житло зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження і які подали заяву на відшкодування відповідних втрат, зокрема через Єдиний державний вебпортал електронних послуг. Використовується перелік територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), який затверджено у Мінреінтеграції за погодженням з Міністерством України [20]. Зокрема, власники пошкодженого або знищеного житла мають можливість повідомити про збитки, що завдали російські окупанти, як онлайн так і офлайн, для отримання в подальшому компенсації від держави.

Для сприяння зайнятості ВПО державою гарантуються виплати роботодавцям, які під час війни влаштували на роботу ВПО. Компенсація сплачується у розмірі 6500 грн за кожного такого співробітника протягом двох місяців, за умови, що оплата праці ВПО здійснюється на рівні не менше мінімальної заробітної плати.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2120-IX державою надаються податкові пільги для бізнесу на період дії правового режиму воєнного стану, надзвичайного стану для відновлення та стимулювання підприємницької діяльності на територіях, де не ведуться активні бойові дії. Запропоновані державою напрями підтримки бізнесу дозволять стримати зростаючі показники фактичного та прихованого безробіття серед ВПО [21].

Через внутрішнє переселення приймаючі громади відчувають значне зростання навантаження на всю соціальну інфраструктуру. Для підтримки власників житла – фізичних осіб, які безкоштовно допомагають з проживанням ВПО, державою пропонується компенсація в розмірі приблизно 450 грн на місяць за

кожну прийнятну особу, а в опалювальний період вдвічі більше, комунальним закладам, які фінансуються з державного та міських бюджетів – компенсація оплати комунальних послуг за проживання ВПО.

Висновки. Набутий досвід України з розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб визначив типові напрями їх успішного розв'язання, які можуть бути використані в нашій та інших країнах в теперішній час. Ці напрями враховують таке:

актуалізація чинного законодавства України про ВПО щодо підвищення їх прав на безпеку життя і здоров'я, продовольчу безпеку на житло, працю, освіту, тощо;

підтримка громадських організацій, що створені ВПО та надають допомогу ВПО, постраждалим від наслідків війни;

залучення ВПО до волонтерської діяльності;

внесення змін та доповнень до чинного законодавства України щодо порядку надання компенсацій (відшкодування шкоди) за втрату житла ВПО, яке знаходиться на окупованій території;

внесення змін та доповнень до законодавства про ВПО щодо відшкодування моральної шкоди через війну за рахунок агресора;

створення сприятливих умов з організації надання психологічної допомоги ВПО на критичні гуманітарні потреби;

своєчасне виділення та надання допомоги ВПО на критичні гуманітарні потреби;

створення (посилення) адвокаційних інституцій для захисту прав ВПО;

посилення та надання інформаційного забезпечення для ВПО щодо процесу переміщення та облаштування;

організація диспансеризації, епідеміологічного нагляду за умовами розміщення та проживання ВПО, безкоштовне тестування на COVID-19;

забезпечення доступності ВПО до програм мікрокредитування для розвитку або розширення малого та середнього бізнесу;

розробка державних стратегій, програм, планів заходів з інтеграції та адаптації ВПО і забезпечення їх фінансування та реалізації;

формування системи багатоканального фінансового забезпечення можливостей інтеграції ВПО в територіальні громади; розвиток доступного іпотечного кредитування;

податкові преференції для суб'єктів господарювання, які працевлаштовують ВПО;

залучення ВПО для розвитку соціального підприємства;

забезпечення доступності до земельних, матеріальних і технічних ресурсів для ВПО для здійснення підприємницької діяльності;

створення сприятливих правових засад для ВПО для ререєстрації підприємств малого бізнесу в нових містах переселення;

створення умов для працевлаштування ВПО з використанням інформаційно-комунікаційних інтернет-технологій;

створення умов для професійної підготовки та перепідготовки ВПО;

забезпечення ВПО соціальним інтернетом для дистанційного навчання новим професіям та можливості працевлаштування на національному і глобаль-

ному ринках праці як фахівців по роботі з інформацією у дистанційному режимі тощо.

Необхідна активізація та систематизація роботи з міжнародними донорами щодо розгортання інфраструктурних проєктів; створення на базі громадських організацій приватно-державного консорціуму допомоги ВПО; створення та ведення єдиного державного реєстру міжнародних та національних проєктів допомоги ВПО; організація роботи з підбору кадрів ВПО для роботи у місцевих органах влади та органах місцевого самоврядування; формування банку соціальних ініціатив для включення ВПО в життєдіяльність громади, банку кейсів із технологіями реалізації соціальних проєктів, створення соціальних підприємств; створення інтернет-сайтів для розповсюдження інформації про можливості та реалізовані практики інтеграції ВПО в територіальні громади.

Отже, внутрішньо переміщені особи в Україні є активними, ініціативними, зацікавленими та прагнуть конструктивно взаємодіяти з органами влади, забезпечувати розвиток територіальних громад, сприяти посиленню волонтерського руху, допомагати збройним силам України створювати умови для успішного повного відновлення України.

Список використаних джерел

1. Відновлення Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики: нац. доп. / Ін-т демогр. та соц. досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Держ. установа "Ін-т економіки та прогнозування НАН України", ДУ "Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку НАН України"; редкол. Е. М. Лібанова, В. М. Геєць, М. А. Хвесик; за заг. ред. Е. М. Лібанова; відп. за вип. І. М. Новак. Київ : НАН України, 2015. 207 с.
2. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ: НІСД, 2015. 474 с.
3. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь) / [Лібанова Е. М., Горбулін В. П., Пирожков С. І. та ін.]; за ред. Е. М. Лібанової. Київ: НАН України, 2015. 363 с.
4. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 448 с.
5. Миронова В. В. Люди Донбасса. Життя спочатку / фото Н. Печеника, Ю. Сивакової; худож.-оформитель Л. П. Вировец. Харьков: Фолио, 2015.
6. Литвинова Л. Транзитные судьбы. 10 историй женщин без определенного места жизни. URL: <http://migrants.zn.ua/>.
7. Переселенці. Люди, які не загубили себе / упоряд. С. Ославська. Брустурів: Дискурсус, 2016. 176 с.
8. Знедолені? Нездолані! Історії переселенців. Київ: ПП «Рута», 2016. 156 с. URL: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fidpo.org.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2016%2Fbook.pdf&name=book.pdf&lang=uk&c=5832ad1de53a>.
9. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення: монографія / О. Ф. Новікова, В. П. Антонюк, О. В. Панькова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2018. 244 с.

10. Економічна ефективність vs соціальна справедливність: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи: кол. моногр. / НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. 350 с.

11. МОН ООН. Міграція. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунди 1-9. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine>.

12. Звіти Міжнародної організації з міграції Організації об'єднаних націй. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/Nms_round_15_ukr_screen.pdf; https://iom.org.ua/sites/default/files/Nms_round_16_ukr_web.pdf; https://iom.org.ua/sites/default/files/Nms_round_17_ukr_web.pdf; https://iom.org.ua/sites/default/files/Nms_round_18_19_ukr_web.pdf.

13. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Загальнонаціональне опитування населення. Раунд 9 (17-26 вересня 2022 року). URL: https://displacement.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R9_IDP_FINAL_UKR%20version%20%281%29.pdf.

14. Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри. URL: http://www.un.org.ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml.

15. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>.

16. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537?fbclid=IwAR2xskw1E7wVrwJORJ7e8uohffqe6o2QqdYgC11BbmYBoGOn5lg4y8XFXmg>.

17. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-dij-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-u-sferi-prav-lyudini-na-20212023-roki-i230621-756?fbclid=IwAR2g_zuB6JoEh0R1EtT-c5eZIR_N-himxwtNii-xLSkeuAkI5fRiC27h988.

18. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції: Постанова Верховної Ради України від 31 березня 2016 р. № 1074-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1074-19>.

19. Деякі питання Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 08 червня 2016 р. № 376. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF>.

20. Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: Постанова КМУ від 16.04.2022 р. № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2022-%D0%BF#Text>.

21. Новікова О. Ф. Втеча від полювання на людей: подвійне випробування. *Теоретичні гіпотези та емпіричні результати*: І Міжнародна онлайн-конференція (м. Осло, Норвегія, 04-06.10.2022). Осло, Норвегія, 2022. С. 21-26.

References

1. Libanova, E. M., Geets, V. M., Khvesyuk, M. A. (Eds.). (2015). Vidnovlennia Donbasu: otsinka sotsialno-ekonomichnykh vtrat i priorytetni napriamy derzhavnoi polityky [Recovery of Donbas: assessment of socio-economic losses and priority areas of state policy: national report]. Kyiv, NAS of Ukraine. 207 p. [in Ukrainian].

2. Horbulin, V. P., Vlasyuk, O. S., Libanova, E. M., Lyashenko, O. M. (Eds.). (2015). Donbas i Krym: tsina povnennia [Donbas and Crimea: the price of return]. Kyiv, National Institute for Strategic Studies. 474 p. [in Ukrainian].

3. Libanova, E. M., Horbulin, V. P., Pirozhkov, S. I. et al. (2015). Polityka intehratsii ukrainskoho suspilstva v konteksti vyklykiv ta zahroz podii na Donbasi [The policy of integration of Ukrainian society in the context of challenges and threats of events in Donbas (national report)]. Kyiv, NAS of Ukraine. 363 p. [in Ukrainian].

4. Novikova, O. F., Amosha, O. I., Antonyuk, V. P. et al. (2016). Vnutrishno peremishcheni osoby: vid podolannia pereshkod do stratehii uspikhu [Internally displaced persons: from overcoming obstacles to a strategy of success]. Kyiv, IIE of NAS of Ukraine. 448 p. [in Ukrainian].

5. Myronova, V. V. (2015). Lyudi Donbassa. Zhizn' snachala [People of Donbass. Life first]. In N. Pechenyk, Yu. Sivakova (photo); L. P. Vyrovets (art-designer). Kharkiv, Folio [in Russian].

6. Litvynova, L. Tranzitnyye sud'by. 10 istoriy zhenshchin bez opredelenного mesta zhizni [Transit destinies. 10 stories of women without a specific place of life]. Retrieved from <http://migrants.zn.ua/> [in Russian].

7. Oslavska, S. (organizer). (2016). Pereselentsi. Liudy, yaki ne zahubyly sebe [Immigrants. People who haven't lost themselves]. Brusturiv, Discourse. 176 p. [in Ukrainian].

8. Znedoleni? Nezdolanni! Istorii pereselentsiv [Desperate? Insurmountable! Stories of immigrants]. (2016). Kyiv, Ruta. 156 p. Retrieved from <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Ffidpo.org.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2016%2Fbook.pdf&name=book.pdf&lang=uk&c=5832ad1de53a> [in Ukrainian].

9. Novikova, O. F., Antonyuk, V. P., Pankova, O., V. et al. (2018). Intehratsiia vnutrishno peremishchenykh osib u terytorialni hromady: diahnozyka stanu ta mekhanizmy zabezpechennia [Integration of internally displaced persons into territorial communities: diagnostics of the state and mechanisms of support]. Kyiv, IIE of NAS of Ukraine. 244 p. [in Ukrainian].

10. Ekonomichna efektyvnist vs sotsialna spravedlyvist: priorytety rozvytku Ukrainy na etapi podolannia kryzy [Economic efficiency vs social justice: development priorities of Ukraine at the stage of overcoming the crisis]. (2019). Kyiv, Section of Social Sciences and Humanities of NAS of Ukraine. 350 p. [in Ukrainian].

11. Mihratsiia. Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini. Opytuvannia zahalnoho naselennia. Raundy 1-9 [Migration. Report on internal displacement in Ukraine. Survey of the general population]. Rounds 1-9. UN MES. Retrieved from <https://dtm.iom.int/ukraine> [in Ukrainian].

12. Reports of the International Organization for Migration of the United Nations. Retrieved from https://iom.org.ua/sites/default/files/Nms_round_15_ukr_screen.pdf; https://iom.org.ua/sites/default/files/Nms_round_16_ukr_web.pdf; <https://iom.org.ua/sites/default/>

files/Nms_round_17_ukr_web.pdf; https://iom.org.ua/sites/default/files/Nms_round_18_19_ukr_web.pdf.

13. Report on internal displacement in Ukraine. National population surve. Round 9, September 17-26, 2022. Retrieved from https://displacement.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R9_IDP_FINAL_UKR%20version%20%281%29.pdf.

14. Rukovodyashchiye printsipy po voprosu o peremeshchenii lits vnutri [Guiding principles on the question of the movement of persons inside]. Retrieved from http://www.un.org.ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml [in Russian].

15. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy vid 20 zhovtnia 2014 r. № 1706-VII [On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons: Law of Ukraine of October, 20, 2014, No. 1706-VII]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page> [in Ukrainian].

16. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi stratehii u sferi prav liudyny: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.03.2021 r. № 119/2021 [On approval of the National Strategy in the field of human rights: Decree of the President of Ukraine of March, 24, 2021, No. 119/2021]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537?fbclid=IwAR2xskw1E7wVrwJ0RJ7e8uohffqe6o2QqdYgC11BbmYBoGOn5lg4y8XFXmg> [in Ukrainian].

17. Pro zatverdzhennia planu dii z realizatsii Natsionalnoi stratehii u sferi prav liudyny na 2021-2023 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 chervnia 2021 r. № 756-r [On approval of the action plan for the implementation of the National Strategy in the field of human rights for 2021-2023: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June, 23, 2021, No. 756]. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-dij-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-u-sferi-prav-lyudini-na-20212023-roki-i230621-756?fbclid=IwAR2g_zuB6JoEh0R1EtT-c5eZ1R_N-himxwtNii-xLSk euAkI5fRiC27h988 [in Ukrainian].

18. Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: «Stan dotrymannia prav vnutrishno peremishchenykh osib ta hromadian Ukrainy, yaki prozhyvaiut na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy ta na tymchasovo nekontrolovani terytorii v zoni provedennia antyterrorystychnoi operatsii: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 31 bereznia 2016 r. № 1074-VIII [Recommendations of parliamentary hearings on the topic: "The state of compliance with the rights of internally displaced persons and citizens of Ukraine living in the temporarily occupied territory of Ukraine and in the temporarily uncontrolled territory in the area of the anti-terrorist operation: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of March, 31, 2016, No. 1074-VIII]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1074-19> [in Ukrainian].

19. Deiaki pytannia Ministerstva z pytan tymchasovo okupovanykh terytorii ta vnutrishno peremishchenykh osib: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08 chervnia 2016 r. № 376 [Some issues of the Ministry on Temporarily Occupied Territories and Internally Displaced Persons: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June, 8, 2016, No. 376]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF> [in Ukrainian].

20. Pro pidtrymku okremykh katehori naseleennia, yake postrazhdalo u zviazku z viiskovoiu ahresieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: Postanova KMU vid 16.04.2022 r. № 457 [On support for certain categories of the population that suffered in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April, 16, 2022, No. 457]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

21. Novikova, O. F. (2022). Vtecha vid poliuvannia na liudei: podviine vyprobuvannia [Escape from the manhunt: a double challenge]. *Teoretychni hipotezy ta empirychni rezultaty [Theoretical hypotheses and empirical results]*: Proceedings of the 1 International online conference (pp. 21-26). Oslo, Norway [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.11.2022

Формат цитування:

Новікова О. Ф., Шамілева Л. Л., Хандій О. О., Панькова О. В. Характер і особливості внутрішнього переміщення населення України у російсько-українській війні 2014-2022 рр. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 2 (43). С. 140-146. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2\(43\).140-146](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2(43).140-146)

Novikova, O. F., Shamileva, L. L., Khandii, O. O., Pankova, O. V. (2022). The Nature and Peculiarities of the Internal Displacement of the Population of Ukraine in the Russian-Ukrainian War of 2014-2022. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (43), pp. 140-146. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2\(43\).140-146](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2(43).140-146)